

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

- I
MÍSTICA I ESPIRITUALITAT
1. **Mística, plenitud de Vida**
2. Espiritualitat, el camí de la Vida

II
RELIGIÓ I RELIGIONS

III
CRISTIANISME

- IV
HINDUISME
1. L'experiència vèdica. Mantramañjari
2. El Dharma de l'Índia

V
BUDDHISME

- VI
CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG
1. **Pluralisme i interculturalitat**
2. Diàleg intercultural i interreligiós

VII
HINDUISME I CRISTIANISME

VIII
VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈANDRICA:
DÉU, HOME, COSMOS

- IX
MISTERI I HERMENÈUTICA
1. **Mite, símbol, culte**
2. Fe, hermenèutica, paraula

- X
FILOSOFIA I TEOLOGIA
1. **El ritme de l'Ésser. Les Gifford Lectures**
2. Pensament filosòfic i teològic

XI
SECULARITAT SAGRADA

XII
ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA
(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

EL RITME DE L'ÉSSER

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA
Xavier Serra Narciso

TRADUCCIÓ
Esteve Serra Arús

FRAGMENTA EDITORIAL

A Scott Eastham

Títol original	THE RHYTHM OF BEING. THE GIFFORD LECTURES Publicat originàriament en anglès a Orbis Books, Maryknoll, 2010, pocs dies abans de la defunció de l'autor
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL, SLL Plaça del Nord, 4, pral. 1. ^a 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Primera edició	OCTUBRE DEL 2012
Producció gràfica	INÊS CASTEL-BRANCO
Primera correcció d'originals	XAVIER SERRA NARCISO
Segona correcció d'originals	JOSEP TORRAS RODERGAS
Primera correcció de compaginades	MARIA CARBÓ
Segona correcció de compaginades	IGNASI MORETA
Impressió i relligat	AGPOGRAF, SA
© 2012	FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milano
© 2012	ESTEVE SERRA ARÚS per la traducció de l'anglès
© 2012	FRAGMENTA EDITORIAL per aquesta edició
Dipòsit legal	B. 28.053-2012
ISBN	978-84-92416-13-4 [obra completa] 978-84-92416-62-2 [vol. x tom 1]

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de les institucions següents: l'Institut Català de les Empreses Culturals (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), la Direcció General d'Affers Religiosos (Departament de Governació i Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya), la Fundació La Caixa i la Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

*Pūrnam adah pūrnam idam.
Pūrñāt pūrnam udacyate.
Pūrñasya pūrnam ādāya,
pūrnam evāvaśiṣyate.*

Allò és la Totalitat, això és la Totalitat.
De la Totalitat ve la Totalitat.
Si a la Totalitat se li treu la Totalitat,
resta la Totalitat.

Invocació upaniṣàdica, BU V,1

ÍNDEX

<i>Abreviatures</i>	15
<i>Prefaci</i>	21
<i>a Locus philosophicus</i>	21
<i>b Nota sobre la llengua</i>	25
<i>c Perspectiva del llibre</i>	29
<i>Agraïments</i>	33
I INTRODUCCIÓ	35
1 O tot o res	35
<i>a La tria del tema</i>	38
<i>b El context</i>	43
<i>c L'objectiu</i>	46
<i>d El tema</i>	50
2 El mètode	51
<i>a Humor</i>	52
<i>b L'intent holístic</i>	57
· Un enfocament triple	59
<i>L'enfocament sociohistòric</i>	59
<i>L'enfocament filosòfic</i>	61
<i>L'enfocament sofianic</i>	64
· El punt de partida	66
<i>El que fa la pregunta</i>	70
<i>L'objecte de la pregunta</i>	73
<i>La pregunta</i>	76
· El cercle vital	78
<i>c La purificació del cor</i>	82
3 Respecte al títol	86
<i>a El ritme</i>	87
· La universalitat del ritme	88
· Enfocament fenomenològic	91
· Quaternitat rítmica	96
· L'experiència del ritme	102

<i>b</i> L'Ésser	105
<i>c</i> La Trinitat	111
II EL DESTÍ DE L'ÉSSER	115
1 La pregunta fonamental	116
<i>a</i> Uns quants exemples	119
<i>b</i> ¿Què és una pregunta fonamental?	128
<i>c</i> La dialèctica de les preguntes fonamentals	132
2 Realitat i Ésser	137
<i>a</i> El sentit del Real	137
<i>b</i> El descobriment de l'Ésser	146
3 Esdevenir i destí	167
<i>a</i> Esdevenir	167
· Moviment	169
· Canvi	169
· Creixement	170
· Història	170
<i>b</i> Destí	176
· Interludi sociològic	176
· Excurs etimològic	179
· El destí de l'Ésser	181
III RESPOSTES ANTIGUES	187
<i>a</i> Immutabilitat	188
<i>b</i> Respecte per la tradició	190
<i>c</i> Classificació de les religions	193
1 El <i>mythos</i> teista	197
<i>a</i> El principi de la raonabilitat	198
<i>b</i> L'axioma de la no-contradició	201
<i>c</i> Mythoi no teistes	203
2 Monoteisme	206
<i>a</i> Descripció	206
<i>b</i> Gènesi	214
· Política	214
· Filosòfica	216
· Teològica	216
<i>c</i> Crítica	217
· Interna	218
Comprendre la fe	218
Un Déu desconegut	220
La pedra de toc històrica	222
· Filosòfica	225

Substancialitat	226
Omnipotència	237
Omnisciència	241
<i>d</i> Déu i Ésser	246
3 Altres formes de teisme	256
<i>a</i> Deisme	256
<i>b</i> Panteisme	259
<i>c</i> Politeisme	264
<i>d</i> Ateisme	269
<i>e</i> Agnosticisme	272
<i>f</i> Escepticisme	273
IV EL SOJORN DEL DIVÍ	277
1 El misteri diví	277
<i>a</i> El pla transcendent	282
<i>b</i> El lloc immanent	284
<i>c</i> L'espai adualista	288
2 Teologia	291
<i>a</i> Filosofia i teologia	292
<i>b</i> Teologia i kosmologia	297
<i>c</i> La Paraula de i sobre Déu	301
<i>d</i> El llenguatge teològic	304
· La teologia com a activitat del logos	308
La teologia com a construcció de signes	309
La teologia com a sistema conceptual	310
La teologia com a coneixement simbòlic	312
La teologia com a teopraxi	314
· La teologia com a obra del <i>mythos</i>	317
Estètica	317
Apofàtica	319
Mística	323
El caràcter mitològic	326
La teologia com a Vida Divina	327
3 ¿Respostes definitives?	330
V EL MITE TRIÀDIC	335
1 Advaita i Trinitat	336
<i>a</i> Monisme i dualisme	337
<i>b</i> Advaita	340
<i>c</i> Trinitat	352
<i>d</i> Uns quants exemples de la història	357

2	El factor antropofànic	364
	<i>a L'aproximació humana a la realitat</i>	365
	<i>b Els tres ulls</i>	369
	· Els sentits	373
	· La raó	374
	· L'esperit	376
	<i>c L'experiència triple</i>	378
	<i>d La mística</i>	382
	· El seu lloc	382
	· El camp de la vacuïtat	384
	· La traducció mística	388
	· El seu caràcter existencial	390
	· La seva fragilitat	392
3	Una reflexió cristiana	394
VI LA INVARIANT TEANTROPOCÒSMICA		
1	La invisibilitat de l'obvi	409
	<i>a El secret de domini públic</i>	409
	<i>b Invariants humanes i universals culturals</i>	415
2	La primacia de la vida	417
	<i>a L'Ésser de la Vida</i>	418
	<i>b La Vida de l'Ésser</i>	424
3	La triple interindependència: la intuïció cosmoteàndrica	428
	<i>a Kosmos</i>	431
	· Una pedra en tant que és pedra real	431
	· El món en tant que és món real	440
	<i>b Anthrōpos</i>	446
	· Caturloka	447
	<i>El Món dels Déus</i>	448
	<i>El Món de la Natura</i>	448
	<i>El Món de la Història</i>	449
	<i>El Món de la Tecnocràcia</i>	449
	· ¿Un animal racional?	451
	<i>Crítica formal</i>	452
	<i>Crítica cultural</i>	454
	<i>Crítica experiencial</i>	459
	· Un misteri trinitari	463
	<i>c Theos</i>	468
	· Fe i creença	469
	<i>Fe</i>	470
	<i>Creença</i>	471
	· Apofatisme	474
	· Característiques del diví	478

	<i>Vacuïtat</i>	479
	<i>Llibertat</i>	483
	<i>Infinitud</i>	486
VII LA DIMENSIÓ DIVINA		
1	Silenci	496
	<i>a El cos</i>	498
	<i>b La ment</i>	502
	<i>c La voluntat</i>	511
2	Logos	515
	<i>a Paraula</i>	516
	<i>b Adoració</i>	521
	· Glòria	522
	· Pregària	526
	· Escoltar	529
	<i>c Acció</i>	531
	· Transformació del cosmos	532
	· La família humana	538
	· El compromís polític	542
3	Personalisme	547
	<i>a Espiritualitat de l'Iṣṭadevatā</i>	547
	<i>b Contemplació</i>	554
VIII EL MYTHOS EMERGENT		
1	Una nova kosmologia	562
	<i>a Cosmologia i Kosmologia</i>	562
	<i>b El conflicte de les kosmologies</i>	568
	<i>c El problema metafísic</i>	575
2	El paradigma científic	582
	<i>a Mètode</i>	585
	<i>b Cosmologia monoteïsta</i>	591
	<i>c El relat científic</i>	598
3	Fragments del nou relat	604
	<i>Epileg</i>	615
	<i>Glossari</i>	617
	<i>Índex analític</i>	639
	<i>Índex onomàstic</i>	649

ABREVIATURES

Esriptures hindús

AB	Aitareya-brāhmaṇa
AV	Atharva-veda
BG	Bhagavad-gītā
BS	Brahma-sūtra
BU	Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad
CU	Chāndogya-upaniṣad
IsU	Īśā-upaniṣad
JaimUB	Jaiminiya-upaniṣad-brāhmaṇa
KathU	Kaṭha-upaniṣad
KausU	Kauṣītaki-upaniṣad
KenU	Kena-upaniṣad
MaitU	Maitrī-upaniṣad
MandU	Māṇḍūkya-upaniṣad
MB	Mahābhārata
MundU	Muṇḍaka-upaniṣad
PrasnU	Praśna-upaniṣad
Ram	Ramāyaṇa
RV	Ṛg-veda
SB	Śatapatha-brāhmaṇa
SU	Śvetāśvatara-upaniṣad
TB	Taittirīya-brāhmaṇa
TMB	Tāṇḍya-mahā-brāhmaṇa
TU	Taittirīya-upaniṣad
YS	Yoga-sūtra

Esriptures buddhistes

Dham Dhammapada

Esriptures cristianes

Ac Fets dels Apòstols
 Ap Apocalipsi
 1Co Primera carta als Corintis
 2Co Segona carta als Corintis
 Col Carta als Colossencs
 Dt Deuteronomi
 Ef Carta als Efesis
 Ex Èxode
 Ez Ezequiel
 Fl Carta als Filipencs
 Gn Gènesi
 He Carta als Hebreus
 Is Isaïes
 Jm Carta de Jaume
 Jn Joan
 1Jn Primera carta de Joan
 Lc Lluc
 Mc Marc
 Mt Mateu
 1Pe Primera carta de Pere
 2Pe Segona carta de Pere
 Pr Proverbis
 Rm Carta als Romans
 Sir Siràcida
 Sl Salms
 Sv Saviesa
 1Te Primera carta als Tessalonicencs
 2Te Segona carta als Tessalonicencs
 1Tm Primera carta a Timoteu
 2Tm Segona carta a Timoteu

Altres

BCI Bíblia Catalana Interconfessional
 DK H. Diels / W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmann, Berlin, 1903-1952.
 Denz. H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Würzburg, 1854.
 PG J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*, Paris, 1857-1866.
 PL J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, Paris, 1844-1855.

Déus, àngels i esperits,
 presents ara i aquí;
 Éssers humans, i tota cosa vivent,
 que assistiu ara i aquí;
 Bancs, murs, pedres i espais sagrats,
 que habiteu ara i aquí;

que les meves paraules estiguin en Harmonia
 amb l'Univers sencer,
 que contribueixin a la seva Justícia,
 n'augmentin la Bellesa,
 i es pronuncïïn en Llibertat,
 de manera que la Pau
 s'acosti al nostre Món.

Amén

PREFACI

a Locus philosophicus

És un honor per mi pronunciar aquestes conferències tan prestigioses. I encara més perquè aquestes han de ser les conferències del centenari. Estic en un pòdium des del qual han parlat, durant tot un segle, molts grans estudiosos. Sóc conscient de la meva responsabilitat. Es dona el cas que sóc el primer català, el primer espanyol, el primer indi i, amb una sola excepció recent de l'Orient Mitjà, el primer asiàtic. Crec que hauria d'intentar transmetre alguna cosa de la saviesa de tots aquests països i continents.¹

No és necessari començar aquestes conferències analitzant els aproximadament cent cinquanta cursos que s'han fet sobre la sort de la noció de *teologia natural* de Lord Gifford al llarg d'aquests darrers cent anys. N'hi ha prou amb recordar els canvis fonamentals que hi ha hagut en la societat occidental des del final del segle XIX fins al començament del nou mil-

¹ Han passat dues dècades des que es van pronunciar aquestes conferències. Es van fer oralment i després es van transcriure els discursos enregistrats. Després de la meva revisió, un alumne meu i amic, el professor Scott Eastham, que va assistir a les conferències, les va polir i corregir. Va preparar un text per ser publicat, i li agraïxo sincerament la seva feina. Posteriorment em van ajudar en les meves revisions altres persones, l'última de les quals és un altre estimat amic, Roger Rapp. La raó per la qual vaig deixar dormir el text durant tant temps és doble. Per una banda, el fet que no separo l'acció de la contemplació em va portar a altres activitats. Per l'altra, com ha passat amb la majoria dels meus escrits, prefereixo deixar que l'entusiasme inicial s'apaivagui i que el filtre del temps discerneixi què és perdurable i què és una simple moda passatgera. Aquesta segona lectura ha consistit a tallar aquí i allà, a aclarir algunes idees i finalment a afegir un bon nombre de pàgines, que després han necessitat que Joseph Cunneen, a qui estic profundament agraït, en polís l'estil. També estic agraït per la llarga paciència i contínua confiança d'Orbis Books, que han respectat aquest llarg retard. Espero que ni Bill Burrows ni el lector no ho lamentin.

lenni. Les preocupacions d'avui encara poden fer-se eco de moltes de les antigues disputes sobre «raó i fe», «teologia natural i teologia cristiana», «els fonaments racionals de la moralitat», «ciència moderna i religió», etc., però la problemàtica fonamental ha canviat.

El món mateix ha canviat. Han passat moltes coses en aquest segle, moltes coses noves: dues guerres mundials i més de cent conflictes armats importants des de 1945 han devastat la terra, els imperis colonials han desaparegut, la tecnocràcia s'ha estès per tot el planeta, les tradicions religioses s'han barrejat, pobles sencers han estat desarrrelats, les mentalitats han canviat. Tot això ens ha portat al caire d'una mutació molt més profunda que una reorientació merament cultural i que és molt més que un simple canvi dels nostres sentiments sobre el món. ¿Podria ser que la realitat mateixa estigués canviant profundament, i que nosaltres canviéssim amb ella? Un «canvi de paradigma» no serà adequat per entendre això. Necessitem una transformació, una *metanoia* en el sentit literal de superar el *nous*.

Un canvi com aquest no es produeix perquè en el panorama apareixen coses noves, sinó perquè el panorama mateix s'ha transformat. Detectar aquest canvi pot correspondre molt bé a la preocupació més profunda de Lord Gifford, que ens estimula a abordar la realitat amb suposicions diferents de les que tenien per costum mantenir els representants de l'Església i la universitat del seu temps.

Un geni tan gran com William James va iniciar les seves Gifford Lectures el 1901 reconeixent: «No és pas amb poca inquietud que ocupo el meu lloc darrere aquesta taula i em poso davant d'aquest docte públic.» Els estalvio una descripció dels meus propis sentiments, però em ve al cap la dita de Zhuangzi: «La ment reposada del savi esdevé el mirall de l'univers.»²

Per parlar com cal hom hauria d'estar inspirat; és a dir, l'Esperit hauria de reposar sobre el que parla. Això va dir Isaïes,³ i Crist hi estava d'acord.⁴ *Minutis minuendis* ('de manera més detallada'), l'Esperit també ha de re-

² *Zhuangzi* VII, 6; cf. J. I. PRECIADO IDOETA (ed.), *Zhuang zi. Maestro Zhuang*, presentació Raimon Panikkar, Círculo de Lectores, Barcelona, 2000, p. 119.

³ Is 61,1.

⁴ Lc 4,18 i s.

posar sobre nosaltres, ens ha d'ungir, d'autoritzar a dir i a sentir aquelles mateixes paraules que alliberaran els porucs de la seva por, donaran confiança en si mateixos als mansos, i alliberaran els oprimits de tota forma d'opressió, fins i tot de la del pensament. Aquest prec sempre és pertinent en la comunitat acadèmica; avui adquireix una urgència candent.

En la mesura del possible, m'agradaria aprofitar l'experiència humana d'aproximadament els darrers sis mil anys i deixar que la saviesa de l'Home històric cristal·litzi en forma holoèdrica per tal d'oferir la possibilitat de superar —no pas negar— la història, i així entrar en una nova fase de la vida mateixa de la realitat. Per tant, el meu *locus philosophicus* no estarà solament en l'esfera dels conceptes que són d'ús corrent en la nostra època, sinó també en l'esfera dels símbols que poden descriure de manera més adequada la situació de la humanitat en tot el seu període històric. M'agradaria sondar el mite subjacent, per dir-ho així, i poder proporcionar elements del que pot ser el mite emergent de la vida humana en la seva aventura posthistòrica.

D'altra banda, no intento dir res de nou. No desitjo contribuir a l'alienació produïda per l'obsessiva cerca de novetats. La meua originalitat, si és que en tinc alguna, serà la d'anar als orígens —no pas per fer arqueologia o per fer interpretacions anacròniques, com si els inicis fossin sempre exemplars, sinó per dur a terme la tasca d'un caçador recollector dels nostres dies, recollint vida del camp esplèndid de l'experiència humana en la terra des dels temps que els nostres avantpassats van sentir la necessitat de consignar les seves aventures en aquesta fruita madura del llenguatge que anomenem escriptura. Aquest és el nostre període històric.

D'altra banda, tot el que pretenc transmetre és completament nou en el sentit de la *creatio continua*, com s'explicarà més endavant. Les idees que aquí s'expressen no són fruit d'una ment dialèctica que fa ús de la inducció o la deducció a partir de fonts antigues i contemporànies. Més aviat, havent pres en consideració els avantpassats i els iguals, ofereixo la collita d'una experiència personal que ha estat posteriorment inspeccionada i criticada per la saviesa de tots aquells a qui he tingut el privilegi de sentir o de llegir.

Hi ha un tòpic erroni que sosté que hauríem de dir el que els antics dirien si estiguessin en la nostra situació. Aquest procediment comença

amb una suposició equivocada que traeix un dels molts mites de la modernitat. Necessitem superar la idea del temps, com si el temps real fos independent de les coses i els esdeveniments que hi estan relacionats. Si aquells savis antics visquessin en el nostre temps, no serien els mateixos savis intactes amb tan sols alguns lleugers canvis o un grau afegit de maduresa temporal. Sòcrates sense tot el seu medi temporal i espacial no seria Sòcrates en absolut. Un Jesús *redivivus* no seria el Crist vivent. El temps no és un accident de la vida, o de l'Ésser. No ens podem accontentar amb continuar o reformar l'antic. Cada existència és *tempiterna*, com explicarem més endavant, i amb aquesta observació ja hem arribat al nostre tema del «Ritme de l'Ésser», que és sempre antic i sempre nou.

La nostra tasca i la nostra responsabilitat són assimilar la saviesa de les tradicions passades i, després d'haver-les fet nostres, deixar-les créixer. La vida no és ni repetició ni continuació. És creixement, cosa que implica ruptura i continuïtat alhora. La vida és creació.

Si la creació és un acte de contemplació, com diu Plotí, el veritable creixement seria revivre d'una manera contemplativa la nostra associació amb l'activitat creadora mateixa de la realitat:

I la Natura, en ser-li preguntat per què produeix les seves obres, podria respondre, si volgués escoltar [les nostres preguntes] i parlar: «Hauria estat millor no preguntar, sinó entendre i callar, igual com jo callo i no tinc l'hàbit de parlar.»

El filòsof prossegueix preguntant a la Natura i responent en nom seu:

¿I què hem d'entendre? «Això; que tot allò que neix és la meua visió, vista en el meu silenci [...]. Els geòmetres, a partir de la seva visió, dibuixen les seves figures; però jo no dibuixo res: tan sols contemplo (*theōrousēs*), i les figures del món material prenen l'Ésser com si caiguessin de la meua contemplació.»⁵

⁵ PLOTÍ, *Ennèades* III,8,4: «Τι ουν synienai? Hoti to genomenon esti theama emon siōpōsēs, kai physei genomenon theōrēma, kai moi genomenēi ek theōrias tēs ōdi tēn physin echein philotheamona hyparchein. Kai to theōroun mou theōrēma poiei, hōsper hoi geōmetrai theōrountes graphousin all' emou mē graphousēs, theōrousēs de, hypsistantai hai tōn sōmatōn grammai hōsper ekpiptousai.» Cf. sobretot l'excel·lent edició bilingüe grec-castellà, PLOTINO, *Enéadas*, 3 vol., introducció, traducció i notes de Jesús Igal, Gredos [Biblioteca Clàssica, 57, 88, 256], Madrid, 1982-1998; en català disposem d'una selecció, *Ennèa-*

Podia haver citat Śaṅkarācārya i altres, però això pot ser suficient per establir l'ambient que Lord Gifford desitjava «per “promoure, fer avançar, ensenyar i difondre l'estudi de la Teologia Natural” en el sentit més ampli d'aquesta expressió».

Però això només és la meitat de la qüestió, ja que no hauríem d'adoptar una concepció lineal i externa del temps, com si cada moment temporal fos simplement la continuació lògica i «per inèrcia» del moment anterior, en comptes d'una idea del temps com un aspecte de nosaltres mateixos, i de tot, vivint en el Ritme de l'Ésser, com explicarem més endavant.

No som màquines cibernètiques que ens limitem a seguir les lleis de l'acció i la reacció d'una manera sofisticada. No tan sols crea l'artista. Cada un de nosaltres és un co-creador, com afirma Bonaventura comentant una idea de sant Pau.⁶

b Nota sobre la llengua

¹ Aquest llibre està escrit en un anglès de *koinē*, no en anglès americà, britànic o indi —tot i que de vegades crec que el meu anglès és tan fosc com la meua pell. No essent una llengua nacional, l'anglès acull com si fossin pròpies les citacions d'altres llengües i deixa espai per a referències a llocs diferents de «Central Park» o «Piccadilly Circus» o a poetes altres que Yeats i Shakespeare.

² Gairebé cada línia d'aquesta obra està carregada d'ecos i presències d'uns quants escriptors d'Orient i d'Occident, moderns i antics, científics i humanistes. A més a més, gairebé no s'ha fet servir cap paraula sense almenys una ressonància conscient de la seva etimologia. Excepte pel que fa a les citacions directes, he decidit suprimir la majoria de notes a peu de pàgina. La bibliografia citada, però, no és suficient per donar una idea de tots els coneixements implícits en el text. No sóc

des (antologia), a cura de Carles Garriga i Josep Montserrat, Edicions 62 [Textos Filosòfics, 96], Barcelona, 2005.

⁶ 1Co 3,9: «Nosaltres som col·laboradors (*synergoi*) de Déu»; també, 1Te 3,2.

l'únic que té aquest costum. Sense remuntar-nos al Renaixement, filòsofs moderns com Descartes, Leibniz, Kant, Spinoza, Schopenhauer i molts altres estan plens de referències implícites i explícites a moltes altres fonts. Les paraules estrangeres intercalades aquí i allà volen ser com finestres que convidin el lector a considerar les riqueses d'altres tradicions. No oblidem que qualsevol paraula autèntica és la cristallització d'una experiència col·lectiva, a vegades de mil·lennis de saviesa humana condensada. A preu d'augmentar-ne la densitat, aquest text voldria contribuir a superar el monoculturalisme encara dominant que fa de la cultura occidental l'únic punt de referència. D'altra banda, les citacions de clàssics tenen també una intenció política clara. La tecnocràcia és tan exigent i absorbent que l'educació moderna a tot el món, que ha adoptat el model occidental, a penes té temps ni interès pels estudis veritablement filosòfics. No hauríem d'idealitzar el passat, però tampoc no hauríem de ser víctimes dels poders fàctics que conscientment o inconscientment encoratgen el pensament «lliure i crític» sempre que l'*statu quo* actual no es posi en dubte d'una manera intel·ligent.

- 3 El problema següent és més delicat. L'anglès és una llengua molt flexible i rica, però no pot anar més enllà dels seus límits. Les maneres d'enraonar no són irrellevants; corresponen a maneres de comprendre. Contra la moderna creença positivista i colonialista, és un fet evident que no tot és traduïble a qualsevol llengua. La llengua no és tan sols un sistema formal de signes, i, encara que ho fos, moltes llengües voldrien dir molts d'aquests sistemes. Les maneres de pensar i d'arribar a la intel·ligibilitat no són les mateixes en tots els pobles. En posaré un sol exemple.

El sistema habitual de l'escriptura occidental moderna —la parla és més flexible— segueix la línia recta d'exposició: una idea darrere l'altra en una seqüència ordenada amb tan pocs meandres com sigui possible i sense tornar a una idea desenvolupada per il·luminar-la des de darrere després d'haver expressat la idea principal. En aquesta manera d'escriure, la nostra memòria no s'ha de fatigar, i «nosaltres» volem que una idea ordenada vagi darrere l'altra.

La manera de fer normal de moltes llengües —potser més pròxima a la tradició oral— és més circular i més en espiral. Les paraules no són necessàriament conceptes, i connoten tant com denoten. El significat d'una paraula no és per força exactament el mateix que el concepte que la paraula pot anomenar. El significat és el que vol dir una ment, que no ha de ser necessàriament una «ment objectiva». A més a més, hi ha significats que tan sols poden ser transmesos per un grup de paraules. La parla humana no ha de ser sempre necessàriament una melodia. També pot ser una simfonia.

Però hi ha més coses, i aquestes estan intrínsecament relacionades amb el tema d'aquest llibre. El mateix procés de comprensió és un procés rítmic entre les tres dimensions de la realitat indicades per l'autor, d'una banda, i l'acció interpretativa del lector que assimila el que tan sols es pot suggerir, de l'altra. La prohibició tradicional de posar per escrit les paraules de la saviesa, a pesar d'excepcions i exageracions posteriors, no era tan sols per mantenir la gent senzilla en la ignorància, sinó perquè les escriptures, essent necessàriament paraules congelades, no poden transmetre la multidimensionalitat del triàleg entre el que parla, el que escolta i les coses mateixes tal com es reflecteixen en les consciències diferents dels interlocutors —com el mateix Plató va insinuar.⁷

- 4 L'anglès nord-americà actual fa una distinció radical entre els humans i les altres creatures —una pedra, una flor i un elefant són «it»— i no distingeix el gènere del sexe. La lluna, símbol de feminitat per a les llengües vernacles llatines (*la lluna, la luna, la lune*), és el masculí *der Mond* en moltes llengües germàniques, que en canvi anomenen el sol utilitzant el gènere femení (*die Sonne*), que al seu torn és el símbol de la masculinitat per a les llengües llatines (*el sol, le soleil*). Cap italià no s'imaginarà que *la sentinella* o *la guardia* és necessàriament una dona. En anglès, bellesa, amor i justícia no són masculins ni fe-

⁷ PLATÓ, *Fedre* 275a (traducció catalana: *El banquet. Fedre*, a cura de Josep Montserrat i Joan Leita, Edicions 62 [Textos Filosòfics, 75], Barcelona, 1997); *Carta* VII,334a (traducció catalana: *Cartes*, text revisat i traducció de Raül Garrigasait, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 2009).

menins, a diferència del que passa en moltes llengües; en canvi, «ell» i «ella» s'apliquen gairebé exclusivament a les diferències sexuals, quan es reifica la persona i se'n parla com d'un objecte. «Jo» i «tu», d'altra banda, es refereixen a la persona integral sense diferenciació entre «ell» i «ella». Advoco per un *utrum* ('ambdós', 'també'), a més del neutre (*ne utrum*, 'ni... ni'). Però necessitarà temps, com la reintroducció del dual gramatical, que facilitaria el llenguatge *advàitic*. El dual no és ni singular ni plural —els pares no són ni el pare ni la mare sols. Els meus pares vol dir el meu pare i la meua mare. Hauríem d'evitar el llenguatge divisiu sense caure en expressions dualistes. No hauríem de donar als mascles el dret exclusiu al significat d'Home.

Per raons que més endavant poden resultar evidents, també faig un ús limitat de les expressions «humans» i «ésser humà / éssers humans», perquè és com si cadascun de nosaltres fos únicament el membre numèric d'una classe, degradant així la dignitat única de cada un de nosaltres a la condició d'«éssers» d'una sèrie formal.

- 5 Hi ha encara una altra dificultat, gairebé imperceptible. La llengua anglesa, tant la britànica, més antiga, com la nord-americana, més recent, té pràcticament tots els modismes i les expressions gramaticals formats per i per a una visió del món que no és intercultural i que certament no lliga amb les noves intuïcions que vull transmetre. Les frases llargues avui dia són insuportables, mentre que les curtes eren de mal gust fa uns anys, però la meua dificultat va més enllà de l'estil i la moda. Pot ser que no ens agradi el «progrés», però així i tot diem «avançar»; no cal que suposem que «més gros» és millor, però així i tot hem de dir «grandiós» i «magnífic». Puc dir que la història no és sobre el passat, sinó sobre el present que apareix en el present com a temps passat, però hauré de donar explicacions «històriques» si vull que m'entenguin. Puc tractar d'evitar la paraula *Déu* en certes ocasions, però no podem prescindir del llenguatge teista —o antiteista. Puc intentar explicar que no som individus aïllats i que fins i tot l'Home sense el Cosmos a baix i el Diví a dalt —dues metàfores esbiaixades, un altre cop— és només una abstracció, però hauré de fer servir les paraules Cosmos, Home i Déu com a substantius i no com

a relacions. Estem condicionats pel llenguatge, però encara que escrivís en una llengua no indoeuropea desconeguda per mi —i per la majoria dels meus lectors—, em trobaria amb dificultats similars, perquè cada llengua dóna forma i és formada per una visió del món particular. La meua defensa de la «relativitat radical» va en aquesta direcció, però fins i tot aleshores necessitem alguns referents, i els referents varien i també són relatius.

¿He de caure, doncs, en un silenci total? ¿O en la trampa del relativisme, que equival al caos i a la total falta de comunicació? La meua sortida és més aviat una entrada —una altra metàfora que afavoreix, potser innecessàriament, la immanència i la interioritat. Dit amb paraules senzilles —de nou donant per fet inintencionadament que la simplicitat és «millor» que la complexitat—, segueixo una via de paciència, contingència i humilitat.

Paciència, aprenent a suportar la imperfecció i la provisionalitat de cada paraula, afirmació i pensament tot sabent que de moment aquestes expressions poden ser les portadores d'allò que intenten transmetre.

Contingència, perquè cap expressió no és autosuficient, ja que sempre depèn de la total i colpidora «veritat», «realitat», «Ésser», etc., en un únic punt.

Humilitat, conscient de l'*humus* ('terra') que l'*homo* ('home') és, que totes les nostres paraules són concretes, és a dir, que «creixen juntes» (*con-crescere*) amb totes les nostres visions del món particulars.

Tenint això en compte, abandono la pretensió a tot absolutisme i em sento encoratjat a expressar les meves intuïcions, convençut que el paper del que escolta és tan important com el del que parla.

c *Perspectiva del llibre*

Potser una «confessió» personal no estarà aquí fora de lloc després de gairebé vint anys de planificació i escriptura d'aquesta obra. Durant aquests llargs, massa llargs, anys la meua gran temptació ha estat llançar-me a la discussió contemporània que s'arremolina entorn de les qüestions candents de la justícia, els problemes polítics, les qüestions sociològiques,

les anàlisis lingüístiques, els problemes ètics, etc., i adoptar punts de vista que estiguessin al nivell de la palestra del nostre temps. No cal citar la pila de noms dels que han emprès aquesta noble tasca. M'uneixo al cor de veus que demanen una transformació radical de la nostra cultura dominant. Això no obstant, aquí goso, tímidament, cantar un solo, que, per sort, no està sol. No ignoro la importància del pensament contemporani —sóc una persona que estima el món i promou una secularitat sagrada. Però la meua perspectiva, si bé té en compte tant com pot el pensament contemporani, és una mica diferent. No és sobre el «pensament oriental», sigui el que sigui aquest pensament; ni és pura *Seinsmetaphysik* ('metafísica de l'Ésser'), malgrat l'ambigüitat de la paraula.

La perspectiva d'aquest llibre és doble. En primer lloc, intenta superar el monoculturalisme del nostre temps, encara que hagi de fer servir les paraules consagrades de la tradició occidental si vull fer-me entendre per la majoria dels lectors. El meu horitzó és principalment el del món indoeuropeu, del qual trec la majoria dels exemples i la majoria de les paraules. Immensos camps de l'experiència humana romanen fora d'aquest angle de visió a pesar dels meus esforços per trobar també un sentit a les sensibilitats dels pobles pertanyents a altres cultures. Hauria d'aclarir des del començament que paraules com «Món», «Ésser» i «Déu» pretenen tenir un significat universal. No és pas així; aquestes paraules transmeten tan sols una visió. Aquesta consciència del fet que no hi ha universals culturals pot donar una mica de llum a alguns dels nostres contemporanis en aquesta confluència històrica. Aquí entenc la història com una manifestació de l'«etern», o fins i tot del «temporal» en el temps, més que com una narració d'esdeveniments i la seva connexió.

És per aquesta raó que la majoria de les paraules s'usen aquí com a símbols i no com a conceptes. Els símbols no són purament objectius ni merament subjectius. Exigeixen la participació del subjecte que descobreix en el símbol una realitat també objectiva. Aquesta és la raó per la qual el pensament humà és essencialment dialògic.

D'altra banda, la interculturalitat no vol dir que tractem principalment dels problemes d'altres cultures tal com nosaltres les veiem, sinó que intentem integrar les maneres de pensar d'altres pobles en un llenguatge intel·ligible contemporani, en la mesura que ens és possible.

Això ens porta a l'altra perspectiva d'aquest llibre: pretén ser una obra contemplativa. El llarg retard en la seva publicació m'ha ajudat a esborrar-ne tota frase que no fos el fruit d'una experiència. No s'hauria de pronunciar cap paraula que no sorgís de la contemplació, però cap contemplació no és possible si no és el fruit de l'acció. Acció significa vida, i la vida no és vida si no és viscuda al màxim —i per tant també conscientment, tant com sigui possible. Però l'experiència necessita ser expressada i interpretada. Les expressions són contingents i les interpretacions no són infal·libles.

«*L'estatge del diví en el món contemporani*» era el títol original de les meves Gifford Lectures. A pesar d'haver-ne canviat el títol, per raons que potser resultaran evidents, el fil conductor de tota l'obra continua essent el mateix. No hi desenvolupo una cosmologia ni una antropologia, sinó que més aviat presento una teologia —per dir-ho d'acord amb la divisió habitual del coneixement, que no accepto si aquesta divisió s'interpreta com una compartimentació de la realitat, i aquesta és ja una de les raons per canviar el títol.

Aquest llibre voldria ser també una resposta als milers de cartes no contestades que han estat presents en el meu esperit mentre repensava aquestes conferències.

En refer aquestes conferències també he renovat la meua comunió amb els innombrables germans del passat i del present amb els quals he pogut entrar en un diàleg viu i afectuós. Crec que aquest llibre és una empresa comunitària.

Tavertet
Pentecosta 2009